

казників / А. А. Супрун [Електронний ресурс] / – Режим доступу :<http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA/2012-1/%D0%A1%D1%83%D0%BF%D1%80%D1%83%D0%BD%20%D0%90.%D0%90.pdf>

16. Смірнов В. В. Модифікована система збалансованих показників як синтез існуючих інструментів стратегічного управління / В. В. Смірнов, О. О. Клименко // The Economic Messenger of the NMU 2007 #1.

17. Досвід впровадження системи збалансованих показників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://profinstrument.org/index.php/biznes/1951-dosvid-vprovadzhenja-sistemi-zbalansovanih>

УДК 658.5 : 338.5

Н. В. Прус

кандидат економічних наук,

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства

У статті проведено аналіз методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки, встановлено їх переваги та недоліки. Запропоновано послідовність перспективного оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, підґрунтям якого є взаємозалежність міри реалізації цілей підприємства та міри реалізації загроз.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, рівень, індикатори, ретроспективне оцінювання, перспективне оцінювання.

Н. В. Прус

кандидат економічних наук,

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Методологические подходы к оценке уровня экономической безопасности предприятия

В статье проведен анализ методологических подходов к оценке уровня экономической безопасности, выявлены их преимущества и недостатки. Предложена последовательность перспективного оценивания уровня экономической безопасности предприятия, в основе которого лежит взаимозависимость меры реализации целей предприятия и меры реализации угроз.

Ключевые слова: экономическая безопасность, предприятие, уровень, индикаторы, ретроспективное оценивание, перспективное оценивание.

N. Prus

*Ph.D, senior lecture, chair of management,
Taras Shevchenko National University of Luhansk*

Methodical approaches to an assessment level of economic safety of the enterprise

The analysis of methodical approaches to an assessment of level of economic safety is carried out. Their advantages and shortcomings are revealed. The sequence of perspective

estimation of level of economic safety of the enterprise at the heart of which interdependence of a measure of realization of the purposes of the enterprise and a measure of realization of threats lies is offered.

Keywords: economic safety, enterprise, level, indicators, retrospective estimation, perspective estimation.

Постановка проблеми

Складність і небезпечність сучасних умов діяльності підприємств актуалізує необхідність забезпечення їх економічної безпеки. Процес забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає проведення систематичного аналізу та оцінки її рівня, від достовірності якої значною мірою залежить вибір заходів забезпечення економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що більшість вітчизняних і зарубіжних методичних розробок оцінки рівня економічної безпеки присвячено проблемам оцінювання рівня економічної безпеки регіону та держави, а питанням оцінювання економічної безпеки підприємств приділяється значно менше уваги. Серед науковців, праці яких присвячені дослідженню та розробленню методик щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства, слід відзначити Ф. Євдокімова, О. Мізіну, О. Бородіну [1], Д. Ковальова, І. Плетнікову [4], С. Ілляшенко [3], Г. Козаченко, В. Пономарьова, О. Ляшенко [5], І. Шульгу [7], В. Шлемко, І. Бінько [6], С. Покропивного [8].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Незважаючи на численність досліджень, на сьогодні залишається низка невирішених і дискусійних питань, а саме: відсутність єдності в підходах і недосконалість методичних розробок щодо оцінювання рівня економічної безпеки підприємства.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз існуючих методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства та визначення напрямів їхнього вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження

У теорії безпеки вже існують методичні розробки щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства, які поєднують у кілька підходів до оцінювання рівня його економічної безпеки. Так, відомий ресурсно-функціональний підхід, сутність якого зводиться до оцінки рівня економічної безпеки підприємства на основі оцінки ступеня використання ресурсів підприємства за спеціальними критеріями. Отже, за методикою автора С. Ф. Покропивного [8] оцінка рівня економічної безпеки підприємства визначається на підставі розрахунку сукупного критерію завдяки знаходженню та підсумовуванню окремих функціональних критеріїв, які обчислюються за допомогою порівняння можливої величини збитків підприємства та суми витрат на реалізацію заходів, пов'язаних із запобіганням цього збитку. Дослідник С. Ф. Покропивний [8] вважає, що серед типових функціональних складових економічної безпеки підприємства слід виокремити фінансову, інтелектуальну, кадрову, техніко-технологічну, політико-правову, інформаційну, екологічну та силову складові.

Основними недоліками цього підходу є: невизначеність розподілу пріоритетності (вагомості) складових для підприємств різних форм господарювання та галузевого призначення; можливість використання тільки за наявності кількісних оцінок збитку, пов'язаного із впливом загроз, та величини витрат, необхідних для його усунення.

Найпоширенішим науковим підходом оцінки рівня економічної безпеки підприємства є індикаторний, про що свідчить наявність численної кількості методик щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства, застосування яких передбачає використання так званих індикаторів. Сутність цього підходу зводиться до розрахунку певного набору показників економічної безпеки та зіставлення їх фактичних значень з індикаторами. Серед науковців, методичні розробки яких щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства лежать у межах індикаторного підходу, можна назвати С. Ілляшенко [3], В. Шлемко, І. Бінько [6], Ф. Євдокімова, О. Мізіну та О. Бородіну [1], І. Шульгу [7]. Методики цих науковців мають певні відмінності щодо набору показників, які характеризують економічну безпеку підприємства, визначення індикаторів та способу розрахунку узагальнюючої оцінки рівня економічної безпеки підприємства.

За методикою авторів В. Шлемко, І. Бінько [6] узагальнююча оцінка економічної безпеки проводиться на підставі зіставлення граничних і фактичних значень індикаторів. В якості індикаторів рівня економічної безпеки підприємства можуть бути значення показників, які нормуються на основі фактичних і нормативних значень (1):

$$X_i = \left(\frac{P_{if}}{P_{in}} \right)^b, \quad (1)$$

де P_{if} , P_{in} – відповідно фактичні та нормативні значення i -го показника;
 b – показник ступеня.

Основою порівняння можуть служити рекомендовані (нормативні) значення по групах підприємств, що зумовлені розташуванням підприємства в певному промисловому регіоні.

Однією з переваг цієї методики є можливість аналізу не лише фактичного стану підприємства, а й того стану безпеки, до якого треба прямувати. Недоліком методичної розробки авторів В. Шлемко, І. Бінько [6] є відсутність рекомендацій щодо вибору оціночних індикаторів і діапазону нормативних значень показників, оскільки внаслідок недостатньо точного визначення індикаторів сам рівень економічної безпеки може бути неправильно витлумачено.

Запропонована І. Шульгою [7] методика передбачає оцінку впливу загроз на економічну безпеку емісійної діяльності акціонерного товариства за допомогою двоїстої стохастичної моделі. За результатами експертного опитування кожному з показників присвоюється питома вага залежно від його впливу на економічну безпеку акціонерного товариства при випуску та публічному розміщенні акцій. Загальна оцінка впливу загроз на економічну безпеку емісійної діяльності акціонерних товариств визначається за такою формулою (2):

$$Z = \sum_{i=1}^{10} Z_i \Pi_i, \quad (2)$$

де Z_i – показники оцінки ефективності проведеного публічного розміщення акцій.

Застосування наведеної методики дає можливість провести діагностику загроз, що впливають на економічну безпеку емісійної діяльності акціонерного товариства. Однак, ця методика є специфічною і може бути застосована лише для акціонерних товариств.

Група авторів Ф. Євдокімова, О. Мізіна, О. Бородіна [1] для оцінки рівня економічної безпеки використовує бальні оцінки. В основі визначення рівня безпеки лежать граничні значення показників та їх рейтинг. Для одержання узагаль-

неної оцінки рівня безпеки може бути використаний увесь перелік показників чи відібрані ті з них, які становлять найбільший інтерес для дослідження. Рейтинг показника визначається залежно від мети дослідження та важливості показника для обраного напрямку дослідження (3):

$$B = \sum_{i=1}^n P_i K_i, \quad (3)$$

де B – сума балів;

P_i – рейтинг i -го показника,

K_i – клас i -го показника.

Використання цієї методики дає змогу провести як експрес-аналіз економічної безпеки підприємства за обраним напрямом, так і загальну її оцінку. До недоліків розглянутої методики слід віднести необхідність диференціації розрахунків з урахуванням галузевої специфіки, форми власності підприємств, тривалості життєвого циклу їх функціонування та розмірів.

На особливу увагу в межах індикаторного підходу щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства заслуговує методична розробка професора С. Ілляшенко [3], що пропонує алгоритми розрахунку рівня безпеки за кожною складовою окремо, дає рекомендації стосовно переведення у відносні оцінки показників рівнів кожної складової та в подальшому отриманні відносні оцінки використовує для розрахунку інтегрального показника рівня економічної безпеки. Так, оцінку фінансової безпеки підприємства пропонується проводити на основі аналізу його фінансової стійкості, тобто визначення ступеня достатності власних чи позичених обігових засобів для провадження виробничо-збутової діяльності [3].

Розглянута методика є найбільш обґрунтованою та дає найбільшу кількість рекомендацій з визначення критеріїв економічної безпеки підприємства та їх інтерпретації. У ній подаються основи формування системи оціночних показників на підприємстві, визначені локальні показники для оцінки рівня певних складових економічної безпеки підприємства та представлена методика оцінки інтегрального рівня економічної безпеки на підприємстві. Водночас подібна оцінка є однією з найбільш трудомістких і вимагає найбільшої кількості релевантної інформації; оцінювання рівня економічної безпеки підприємства за таким методом рекомендується проводити раз на рік.

Дещо по-іншому до оцінки рівня економічної безпеки підприємства підходять Д. Ковальов та І. Плетнікова [4], які оцінку рівня економічної безпеки підприємства проводять шляхом підсумовування середньозважених значень локальних функцій залежності рівня економічної безпеки від відповідних показників діяльності підприємства, використовуючи лінійну функцію (4):

$$P_{ЕБП} = a_1 f(x_1) + a_2 f(x_2) + \dots + a_n f(x_n), \quad (4)$$

де x_1, x_2, x_n – показники діяльності підприємства;

$f(x_1), f(x_2), f(x_n)$ – локальні функції залежності рівня економічної безпеки від відповідних показників діяльності підприємства;

a_1, a_2, a_i – коефіцієнти, що відображають значущість кожного показника економічної безпеки підприємства, $\sum a_i = 1$.

Перевагою цього методу є простота інтерпретації отриманих результатів оцінки. Для визначення рівня економічної безпеки пропонується використовувати такі показники діяльності підприємства, як прибутковість, ліквідність, фінансова стійкість тощо. Однак у розглянутих методиках оцінки рівня еко-

номічної безпеки спеціалісти визначають низку вагомих недоліків: відсутність рекомендацій щодо формування системи оціночних показників; для оцінки загального рівня економічної безпеки пропонується використовувати лінійну функцію, що не завжди відповідає динаміці аналізованих процесів, авторами не визначено види локальних функцій, що не дозволяє зрозуміти алгоритм їх розрахунку.

Нестандартну методику оцінки рівня економічної безпеки підприємства пропонують Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко [5]. Ці економісти зазначають, що для оцінки рівня економічної безпеки підприємства потрібно використовувати співвідношення величини бруто-інвестицій підприємства та величини інвестиційних ресурсів, необхідних для підтримки умов, що забезпечують економічну безпеку [5, с. 165]. Пропонується виділити певні рівні економічної безпеки підприємства задля якісної інтерпретації кількісних показників: підтримання, мінімальний, дуже низький, низький, середній, високий і дуже високий.

Ця методика передбачає не лише розрахунок кількісного, а й якісного показників. Недоліком методики є її статичність і те, зокрема, що вона не дає змоги провести діагностику загроз, що виникають у сфері виробництва, фінансування, відносин праці тощо. Проблемою також є коректне визначення величини потрібних для забезпечення економічної безпеки підприємства інвестицій, адже чітких рекомендацій і методичної бази не існує.

Дослідником В. Забродським [2, с. 8] для оцінки економічної безпеки підприємства запропоновано використати підхід, що відображає принципи й умови програмно-цільового управління і розвитку. Відповідно до цього підходу оцінка економічної безпеки підприємства ґрунтується на інтеграції сукупності показників, що визначають економічну безпеку. При цьому використовується кілька рівнів інтеграції показників і кластерний та багатовимірний методи аналізу.

Такий підхід відзначається високою мірою складності аналізу, що проводиться з використанням методів математичного аналізу. І якщо його використання в дослідницькій сфері дає змогу одержати достовірні результати оцінки рівня економічної безпеки підприємства, то у практичній діяльності підприємств це дуже складно [5, с. 137].

Проведений аналіз підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства виявив значну кількість методичних розробок. Проте методики щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства, які пропонують науковці, попри їх переваги, є недосконалими у зв'язку з властивими їм певними недоліками. Одним із найвагоміших недоліків розглянутих методик є їх ретроспективний характер.

На думку автора, в оцінюванні рівня економічної безпеки підприємства необхідно застосувати не тільки ретроспективну, а й перспективну оцінку. По-перше, результати перспективної оцінки економічної безпеки підприємства можуть слугувати основою для розроблення стратегії і тактики економічної безпеки підприємства; по-друге, застосування перспективного оцінювання дасть можливість виявити інтенсивність впливу загроз на економічну безпеку підприємства та вчасно розробити заходи щодо протидії загрозам.

Методику, що передбачає перспективне й ретроспективне оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, запропоновано групою авторів [9]. Перспективний блок цієї методики представлено у вигляді сукупності регресійних рівнянь. Використання таких рівнянь дає можливість установити ступінь залежності реалізації економічних інтересів підприємства від ступеня реалізації загроз [9]. Слід зазначити, що при застосуванні розглянутої методики

виникають певні труднощі, пов'язані з вимірювання економічних інтересів підприємства.

На нашу думку, перспективна оцінка рівня економічної безпеки підприємства повинна враховувати результати його діяльності та міру досягнення цілей бізнесу. На відміну від економічних інтересів, цілі підприємства можна кількісно виміряти або оцінити якимось іншим об'єктивним способом. Тому перспективна оцінка рівня економічної безпеки підприємства, на думку автора, може бути заснована на встановленні взаємозалежності міри реалізації цілей підприємства (Y) і міри реалізації загроз (X), тобто залежності змін значень показників реалізації цілей підприємства від зміни значень індикаторів загроз, групи яких об'єднані в поля.

Перспективне оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, засноване на взаємозалежності міри реалізації цілей підприємства (Y) та міри реалізації загроз (X), має здійснюватись в такій послідовності.

Першим етапом перспективного оцінювання рівня економічної безпеки підприємства є визначення його стратегічних та поточних цілей і показників, які дають змогу виконати вимогу вимірності цілей. Для кожного підприємства цілі є індивідуальними (табл. 1).

Таблиця 1

Показники реалізації цілей підприємства

Найменування цілі	Показник реалізації цілі
Стратегічні цілі	
Накопичення капіталу	Приріст чистих активів, %
Забезпечення ринкової стійкості	Відхилення від заданого співвідношення за показником продажів на експорт/продаж на внутрішньому ринку, %
Забезпечення високої прибутковості капіталу	Рентабельність чистих активів, %
Поточні цілі	
Забезпечення високої прибутковості діяльності підприємства	Рентабельність продажів, %
Забезпечення стійкості підприємства	Відхилення від планової ритмічності випуску продукції (у натуральному виразі), %
Оптимізація витрат підприємства	Інтегральний коефіцієнт трансакційності

Джерело: складено з використанням матеріалів [9]

У табл. 1 запропоновано перелік цілей, які є найактуальнішими для багатьох підприємств і найбільш повно характеризують рівень їх економічної безпеки.

Другий етап перспективного оцінювання рівня економічної безпеки підприємства передбачає визначення загроз, від реалізації яких залежить міра реалізації цілей підприємства, та індикаторів загроз. Для кожного підприємства зовнішні та внутрішні загрози є суто індивідуальними. Разом з тим, зазначені види загроз (табл. 2) включають окремі елементи, які можуть бути застосовані практично до будь-якого суб'єкта господарської діяльності.

Третім етапом перспективного оцінювання рівня економічної безпеки підприємства є збір масиву даних. Слід зауважити, що розрахунок параметрів перспективної моделі потребує наявності масиву даних, який складається мінімум із 10-12 спостережень.

Наступним етапом перспективного оцінювання рівня економічної безпеки

Таблиця 2

Індикатори загроз економічній безпеці підприємства

Найменування поля загроз	Умовне позначення	Індикатор загроз	Сутність загроз
Зовнішній фон	x1	Питома вага податків у виручці без ПДВ, %	Збільшення податкового тягаря підприємства
Конкуренти	x2	Відхилення від заданого співвідношення (суми продажів на експорт/суми продажів на внутрішньому ринку) сумарно по всіх конкурентах, %	Різка зміна поведінки конкурентів відносно співвідношення обсягів продажів
Постачальники	x3	Відхилення від заданого співвідношення (темпу зростання необоротних активів/темпу зростання виручки), %	Відхилення від заданого співвідношення означає невідповідність стратегії придбання необоротних активів і процесу формування фондів для придбання цих активів
Споживачі	x4	Відхилення відношення розміру портфеля замовлень до фактичних обсягів виробництва, %	Невідповідність обсягів замовлень і фактичних обсягів виробництва, що говорить про незбалансованість стратегічних цілей підприємства і його поточних можливостей
Кадровий потенціал	x5	Співвідношення фактичної наявності працівників до потреби у кваліфікованих працівниках, %	Значна недостатність кваліфікованих працівників обумовлює безліч системних криз підприємства

Джерело: складено з використанням матеріалів [9]

підприємства є розрахунок регресійних коефіцієнтів на основі вихідних даних. За допомогою отриманих регресійних коефіцієнтів можна розрахувати вплив фактичного рівня індикаторів загроз на зміну планового рівня показника реалізації цілі. Для цього складається модель типу [9]:

$$y = 1\% - m_1x_1 - m_2x_2 - m_3x_3 - m_4x_4 - m_nx_n, \quad (5)$$

де 1% – це плановий рівень показника реалізації цілей;

m_1, \dots, m_n – регресійний коефіцієнт.

Фактичний рівень індикаторів загроз працює на зменшення планового рівня показника реалізації цілей. У разі, якщо всі індикатори загроз будуть дорівнювати 0 (ідеальний варіант), то ніякого зменшення запланованого рівня не відбудеться.

Для узагальнення результатів перспективного оцінювання рівня економічної безпеки потрібно прошкалувати отримані розрахункові значення показників реалізації цілей підприємства та розрахувати зведений і середній інтегральний показники перспективної оцінки економічної безпеки підприємства. Зведений інтегральний показник перспективної оцінки економічної безпеки підприємства розраховується шляхом підсумовування балів за всіма показниками. Середній інтегральний показник перспективної оцінки економічної безпеки підприємства розраховується як середнє арифметичне зведеного інтегрального показника перспективної оцінки економічної безпеки підприємства.

Висновки

У теорії безпеки існує значна кількість методичних розробок щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Однак підходи до оцінки цього рівня, запропоновані науковцями, недосконалі через властиві їм певні недоліки, найвагомішим з яких є їх ретроспективний характер. Застосування перспективної оцінки економічної безпеки, заснованої на встановленні взаємозалежності міри реалізації цілей підприємства та загроз, дає можливість виявити інтенсивність впливу загроз на економічну безпеку підприємства та вчасно розробити комплекс заходів, спрямованих на протидію загрозам. Співставлення результатів перспективної та ретроспективної оцінки економічної безпеки підприємства повинно стати передумовою для визначення міри керованості такої безпеки, що є однією з перспектив подальших досліджень.

Література

1. *Евдокимов Ф. И.* Экономическая устойчивость предприятия как фактор его безопасности / Ф. И. Евдокимов, Е. В. Мизина // Сб. науч. трудов Донецкого государственного технического университета. – Донецк : ДГТУ, 2001. – С. 16-25.
2. *Забродский В.* Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-Информ. – 1999. – № 15-16. – С. 35-37.
3. *Ильяшенко С. Н.* Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3 (21). – С. 11-19.
4. *Ковальов Д.* Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства / Д. Ковальов, І. Плетнікова // Економіка України. – 2001. – № 4. – С. 35-40.
5. *Козаченко А. В.* Экономическая безопасность предприятия : сущность и механизм обеспечения : [монография] / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
6. *Шлемко В. Т.* Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення : [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
7. *Шульга І. П.* Економічна безпека емісійної діяльності акціонерних товариств : [монографія] / І. П. Шульга. – К. : Ун-т економіки і права «Крок», 2010. – 425 с.
8. *Економіка підприємства : учебное пособие / [под общ. ред. С. Ф. Покропивного].* – К. : КНЕУ, 2003. – 608 с.
9. *Экономическая безопасность предприятий интегрированной промышленной структуры : [монография] / [под общ. ред. А. В. Козаченко].* – Луганск : Ноулидж, 2011. – 226 с.

УДК 65.012.8:636.5

О. М. Ромашко

*доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту,
Університет економіки та права «КРОК»*

Проведення контрольних заходів щодо витрат як фактор забезпечення економічної безпеки підприємства

У статті досліджено методичні прийоми організації та проведення контрольних заходів щодо витрат підприємства для забезпечення економічної безпеки. Розглянуто завдання та організацію внутрішнього контролю витрат на промисловому підприємстві.